

Claes
Andersson
och
revolten
—
en
anmärkning

MARTIN HÖGSTRAND

Claes Andersson försökte genom sin diktning ge en röst åt den nedtryckta, osynliga människan. Martin Högstrand skriver om Anderssons diktning, med särskilt fokus på diktsamlingen *Som lyser mellan gallren*.

Claes Anderssons diktning skrivs ofta från ett underifrån-perspektiv, där det som skildras blir ett försök att återskänka människan sin värdighet i ett kallt samhälle. Det ligger i hans lyrik alltid nära till hands att förstå författaruppdraget – som han återkommer till implicit och explicit i både diktning och självbiografisk skrift – som en protest eller revolt mot de mänskliga villkoren.

Se på öppningsdikten i samlingen *Som om ingenting hänt* (1964), där kampen och mötet tycks vara målsättningen för all mellanmännisklighet:

*Orden äger liksom grundämnena
dolda valenser.
Som när ordet Natrium hoppar
i ordet Vatten
för att få svalka, utan att ana
språngets följder.
Så kan de dolda spänningarna uppenbaras.*

*I de obeskrivbara ögonblick
då kampen ännu pågår
utvecklas ett starkt ljus.
Orden kan läsas.
Sådant kan hända också
två vanliga människor.
Dikten är en mötesplats för
sådana möten.*

Diktning som revolt har en lång idétradition och på ett filosofiskt plan kunde man kanske säga att konsten alltid har sökt det som saknas i världen, om det så är skönhet, rättvisa, dygd eller moral. I många avsnitt i den lyriska produktionen antar Claes Andersson den utstöttas eller socialt avpolletterade samhällsmedborgarens perspektiv. Han skriver ännu under 80-talet fram ett socialt patos som har sitt rotfäste i den nydanande 60-talsandan. Jag ska nu se närmare på en av dessa diktsamlingar från 80-talet, *Som lyser mellan gallren* (1989).

Den tredje och sista dikten i den inledande sviten i Claes Anderssons diktsamling *Som lyser mellan gallren* (1989), med överskriften ”(till Gösta Ågren)”, har ett starkt idéinnehåll. Dikten är av en typ som, i enlighet med överskriften, indikerar en ågrensk anda (ett myller av paradoxer):

*Tomrummet skapas av sina väggar.
Friheten förutsätter sitt fängelse.
Att sakna väggar är inte frihet, det är
hemlöshet. Rörelsefrihet när jag då jag
lärt mig stillheten. Att i frihetens namn
släpa sig själv till alla dessa rum, så
intill förväxling lika, är turism. Underhållande?
Ibland, när krafterna inte räcker till
för undren. Väggar bör dock vara flyttbara
och försedda med dörrar och fönster så
att de inte skymmer. Insikt uppstår när vi
ser oss själva med de ögon vi har
i andras ögon. Den goda synen bör inte
underskattas. Intet dock mot den blindes syn.*

Raderna kan sägas handla om instängdhet på en anstalt, instängdheten i det egna jaget eller instängdheten i ett samhällssystem. Dikten anspelar på fångenskap och frihet, och manar fram dikotomier. Ett inlåst ”jag” tycks underordnat det kontrollerande, betraktande ”vi”:et. Viet signalerar dels auktoritet, dels gemenskap. Dikten är samtidigt självreflexiv, eftersom den talar om den dubbla blicken: skillnaden mellan ”våra ögon” och ”andras ögon”. Särskilt viktig är slutfrasen: ”Intet dock mot den blindes syn.” Den blinde representerar här den moderna människans vilsenhet. Att vara blind kan här ges en dubbel mening: Å ena sidan blind för instängdheten, å andra sidan: förnöjdhet över omständigheter som hon inte kan känna.

Alltsedan **Platon** som ville kasta ut diktaren ur republiken för att dennes verk tjänade lögnen, fram till reformatorerna som valde moralen framför skönheten, har idétraditionen gett vid handen att konsten kunde tänkas vara en form

av revolt. I sin essä *Människans revolt* skriver **Albert Camus** följande passus, som ger relief åt Claes Anderssons diktning:

*Enligt den hegelska fenomenologins revolutionära tolka-
re kommer det inte att finnas någon konst i det försonade
samhället. Skönheten ska bli en livets, inte en fantasiens
angelägenhet. Det verkliga skall i sin fullkomliga för-
nuftsmässighet ensamt stilla all törst. Kritiken av form-
medvetandet och flyktvärldarna utsträcks naturligen till
konsten. Konsten hör inte alla tider till, den är tvärtom be-
stämd av sin epok, och den uttrycker, säger Marx, de av
den dominerande klassen utvalda värdena. Det finns följ-
aktligen bara en revolutionär konst, dvs. just den konst,
som står i revolutionens tjänst.*

Camus fördjupar sig i sin essä i den revolutionära tanken på ett filosofiskt plan. Man behöver inte läsa Claes Andersson ur de hisnande perspektiv Camus tecknar, men idén om en levande transcendens som ger sitt löfte i form av skönheten – ”som kan få oss att älska och föredra vår dödliga och begränsade värld framför allt annat” – som Camus talar om lite senare i samma kapitel, går i ett med den idé om liv och dikt som Claes Andersson ytterst tycks bära i sin poetik.

Diktsamlingens titel *Som lyser mellan gallren* pekar åt en rad olika håll. Efter att ha läst diktsamlingen som helhet ser man att titeln pekar mot den anonyma tystnadskulturen och det språk genom vilket överheten utövar sin makt. Rubriken är emellertid mångtydig: Hur stänger jaget in sig i förhållande till sina medmänniskor? Hur låst är jaget i fråga om sin kärlek? Diktsviterna i *Som lyser mellan gallren* bildar ett slags övergripande metafor för den moderna människans instängdhet. Motivkretsarna – murar, drömsyn, frihet; kamp, kärlek, (falsk) trygghet, utanförskap, alkoholism, resignation, döds-längtan – andas förtvivlan och hopplöshet; medan fågeln symboliserar hopp och gemenskap.

I diktsviten ”När det en gång blivit så” i *Som lyser mellan gallren* bärs en mörk stämning av resignation och uppgivenhet fram. Här försöker diktjaget – om vi tillåts psykologisera – försonas med tanken på att relationen till diktduet har havererat. Sviten består av elva dikter där det finns ett tydligt tilltal från ett diktjag till ett diktdu, de framträder båda som protagonister. Dikterna behandlar också språkets funktion i relationen mellan diktjag och diktdu. Redan rubriken ”När det en gång blivit så”, andas resignation.

*När det en gång blivit så är det
svårt att vara utan orden. Som att
undvara dig, som inte mera finns där*

*du fanns. Man kanske inte vill någon
illa när man kommer nära. Men bristen
avslöjar en större brist. Allt brister.
Avståndet och saknaden sedan är outhärdliga.
Det finns inget språk. När det en gång
blivit så blir livet ingenting annat
än vaka och sömn, längtan efter sömnen
undervakan, rädsla att vakna ur sömnen.
Det finns ingenting man kan ta
sig till, då får man göra det, hela tiden.
Idag den tjugoförsta december är det så mörkt
det kan bli, och samstämt med mitt liv.*

Vi kan ta fasta på diktens första sex rader. De hänsyftar på en diskursiv tystnad som angår hela vårt sätt att varsebli världen, men de kan också syfta på den relationella tystnaden mellan diktjag och diktdu då relationen brister. Dikten antyder i dessa sex rader att diktduet knyts starkt till orden, samtalen. Då relationen brister försvinner också de gemensamma samtalen som gett livet form och mening. Men "bristen" verkar också utgå från en strukturell diskursiv ordlöshet och tystnad, mellan människor, där språket präglas av tystnadskultur och maktmönster. Om man håller fast vid dessa spår – diskursiv eller individuell tystnad – ser vi att det sagda får en tvetydig innebörd.

Claes Andersson har återkommande i sin lyrik och i intervjuer pekat på det destruktiva i tigandet. Detta synsätt kan härledas till hans psykoanalytiska ådra, men kunde också tas som en allmän sentens som gäller samhället och makttapparat. När vi studerar sviten "Tystnadens rike" i diktsamlingen *Som lyser mellan gallren* framstår tystnaden som ett slags maktmedel. Mottot, eller citatet för rubriken är: "Ni ångrar ingenting, det är synd." Diktsviten handlar allmänt om den tystnad och det tigande som råder i samhället i förhållande till de utstötta, som t.ex. alkoholisterna. Flera av dikterna saknar diktjag, vilket ger språket en uppgiven och ensam ton. Vi tittar på den första dikten i sviten:

*De betrycktas röster har tystnat.
De är tystade.
De skulle ha köpt knivar, inte
glömska, för sina allmosor.
I stället bet de av sina tungor.
Likt slavarna i Dantes helvete för-
svinner de bland stopens skuggor i
ölschappens gravkammare. Här
skapar förtrycket skam och
självmod bland sina offer.*

Dikten använder ett anonymt de, ett diktvi saknas. De är tystade genom förtryck men ges i dikten skulden för sin egen tystnad, eftersom de inte har ”köpt knivar” som för att initiera kamp, men däremot självmant gett upp. ”De” sägs ha bitit av sina tungor och de försvinner ner i ”ölschappens gravkammare” i glömska där förtrycket skapar ”skam och självmord bland sina offer”.

I *Som lyser mellan gallren* – kan man via individens alienation och maktmekaniserna känna en vild skepsis mot världen, politiken och människan. Det är en skepsis som på olika sätt ska komma att förskjutas mot innerlighet i den senare diktningen. Oron för världen är en aspekt i Anderssons dikt-konst, och den är dubbelbottnad: den bär en oro för politikens och människans möjligheter att förändra världen till det bättre, som föds ur rannsakan, och, å andra sidan, ett individens uppgivna dystra grubbel. De två rörelserna följer varandra parallellt. Diktningens temata tycks fyllda av existentiella och moraliska implikationer som alltid hittar ny kraft i en innerlig subjektiv uppgörelse med världen och medmänskorna.

Som lyser mellan gallren är inte ett undantag i Anderssons produktion, men den utmärker sig i att den är tematiskt genomkomponerad. Dess teman – alkoholism, kärlek, samhällsutfrysning, fångenskap – är också representativa för författaren, teman som han lodar i nästan i var och en av hans diktsamlingar. Man kan knyta Anderssons kungstanke till idén om en gemenskap som utplånar orättvisorna i samhället, men man kunde också säga att hans diktaruppdrag handlar om att hitta den värdighet som anstår en människa som inte finner sig i de obegripliga orättvisorna. Anderssons uppgift är

att – kanske i egenskap av poet – belysa de strukturer som gör värdigheten och rättvisan svåruppnådd.

Som lyser mellan gallren är intressant just för att den är representativ för upptakten till den syntes som skulle blomma fram i hans diktning under 1990-talet. Den centrala fråga som man kunde ställa sig är hur makt och frihet samspelar med diktens subjekt. Detta är en fråga som är relevant just för att vi kan betänka att Andersson i botten av sitt ”program” intresserar sig för den lilla människan och hennes förhållande till överheten. Man skulle kunna hävda att det löper en linje mellan begreppen samvete, värdighet och fränsägandet av makt, som blir allt tydligare i Anderssons produktion; i *Som lyser mellan gallren* har uttrycket för den linjen nått sin vägs ände. Inspärrningen, utanförskapet, nedtystandet, offrets skam och uppgivenhet, förlusten av ord och relationer avspeglar diskursiva funktioner av skiftande karaktär. Genom de diskurser Andersson arbetar med visar han hur makten utövas och påtvingas. Det är av värde att se det övergripande mönstret i hans författarskap, även om jag här främst inriktat mig på ett par mikroelement i samlingen *Som lyser mellan gallren*: Hos Andersson problematiseras världens orättvisor. Diktens sätt att tala måste, lika mycket som dess innehåll, sätta fingret på samhällets otillfredsställelse och brister: Ord kan inte ätas, men de kan kanske ändå förändra.

● **Martin Högstrand** är författare, litteraturvetare, matematiker, lärare och musiker.